

En llatí *canalis* és m. en la llengua clàssica, però f. en autors arcaics (Cató, Varró) i tardans (Servi). Allà no hi ha distinció semàntica entre els dos gèneres: es veu que Cató els va usar tots dos amb referència al mateix significat, 'canal d'un molí d'oli', si bé els mss. vacil·len en tots dos casos (*TbLL*). El sard i les llengües literàries italiana i francesa han donat la preferència al masculí, mentre que el femení es troba, junt amb el masculí, en els altres llenguatges germans: tal com en català —si bé discrepant en la distribució—: en portuguès (*cal*, dial.), cast., llengua d'oc, reto-romànic (*channel*), i en parlars de l'Alta Itàlia i del domini francès (especialment Est i Sud). No és ací el lloc de mostrar el que passa en els altres, si bé també en part hi depèn de les accepcions (llocs, èpoques, etc.).

En català, com sigui que no és un problema pròpiament etimològic (la paraula és sempre la mateixa), no cal en aquesta obra fer una exposició total, i ens limitem essencialment a dades que podem aportar de collita directa. Una línia general és entre dues grans significacions bàsiques: conducte d'aigua poc o molt constant (a) i depressió amb desnivell considerable, sovint molt pendent, que pot portar aigua (sobretot quan plou) o no portar-ne (b). Sempre ha predominat més o menys el masculí en aquella i el femení en aquesta, segurament ajudant a això últim la influència de *coma*, que n'és un sinònim més o menys perfecte; però els detalls han variat molt, i discrepat i tot, des dels temps en què R. Llull no s'atenia encara a aquesta línia («una canal de molí que era envell(s)ida per lo passament que la aygua ne fahia», *Merav.* VIII, § 7).

En els Pirineus i Nord del Principat l'acc. 'barraquet, sot, clotadeta' presenta molta variació quant al gènere, segons les zones, com sé per les notes que anava prenent. En general, a Ripollès-Cerdanya, femení a l'O. (Tor de Querol, Querolals), masculí cap a l'Est (Pardines, Vilallonga); a Canigó i Conflent, sobretot masculí.¹ Comú en general en el Pirineu és més aviat, pertot, el femení; a Benasc també predomina (ja en un doc. de 1536, llegit en el *Lucero*) però amb vacil·lacions («el Canal de les Serrasses, la Canal de les Someres», 1965); també a l'aragonès de Gistau és femení (oposició entre un *barranco* i una *canal*, 1965).

A les muntanyes de la nostra Costa de Llevant el mot segueix viu i d'ús ben rústic i arrelat, amb el valor de 'vall petita, sot amb xaragall', i allà diuen *el canal*, a Fogars de Tordera, Montnegre, Arenys de Munt, etc. (1931, 1970). De nou, el tenim ben vivaç localment en el muntanyam entorn de l'Ebre, on designa barrancs d'aquelles moles (Serra de la Llana, Ports de Beseit), i allí tenim femení al NE., masculí a l'O.: «passar per *aquella canals*», un dels barranquets Nord de la Serra de la Llana (al Vilosell), *eša kanál* a Beseit, però «baixar per *uns canals*» al Boixar i a Bellestar (1934-61).

També té valor ben semblant en els rostos pendents de les costes balears, i allí ho he sentit pertot

com a masculí: a Eivissa (*es Canal Maneta* i altres barrancades a St. Josep d'Eivissa; a St. Carles de Peralta, el d'En Gall, que baixa cap a Cala Mastella); «Es Llenegai» és «un canal» a l'illa de Cabrera; molts a la costa de Pollença (*Eu Canal deu(s) Tions*; em diuen que el de la Cova d'en Borges «és un canal» -.-); a Menorca, ho sento al Mercadal i tres almenys a les Ferreries-Trabalúger (si bé és veritat que allà també existeix *Sa Canaleta*).

En el valencià central, la naturalesa mateixa de la terra fa que la inspecció del país doni més ocasió d'observar l'accepció del canal de conducció o pas d'aigua. I allí s'observa que, apartant-se de l'ús més comú de la llengua, *canal* amb aquest sentit és femení: ja començant en el Maestrat («si fessen una *kánal*», Culla, 1961); *la canal* és el que sento pertot amb referència a la xarxa que n'hi ha entorn de l'Albufera: a Sollana (1962); al Palmer «la Sequiota és la primer gran *canal* que ix a mar», «les anguiles marenes van des de l'Albufera, per *les canals*, a desovar al mar», ús que, almenys avui, és preponderant en el gran terme de Sueca, des dels «Sants» fins al Xúquer.²

En altres sentits, sense provar de reemplaçar els altres diccionaris, ja prou informatius els nostres sobre accepcions i usos, hi podem aportar algun complement: a l'Ebre, *la canal* és la part més fonda del riu, per on baixen les grans barques: P. Coromines en prenía nota en el viatge de 1923 a Móra-Benifallet: «estontolant-se contra les perxes apuntades en el baleig del riu, els daliners --- apartaven el llagut cap a *la canal*; del marge arribaven encara les veus amigues --- remant per no perdre la serva en el rodador ---», *Silèn*, cap. 18, O. C., 97b36. A les grans barques de la Costa de Llevant, *la canal de l'arbre* era la «guia» o fusta» que hi ha sota el banc d'arborar, per la qual llisca l'arbre des del banc a la paramola, a trobar-hi el forat, o deixar-lo, quan arboren o desarboren (St. Pol de Mar, 1928, l'Escala, 1937).

DERIV.: *Canalar* v.; *canalat*, -ada [1360]; *canalat* m. 'certa canalització', espt. castellanca: «el *Canalat Fondo* té dos braçals (dreta i esquerra)» a Castelló (1961), i ja en doc. de 1588 (Traver, *Ants. de CastdP*, 144). *Canalitzar* [escr. Renaix.]; *canalització*; *canalitzable*. *Acanalar*, -alat [mj. S. xv, Díez, *Menesc.*]; *acanaladament* [fi S. xv, Alegre]; *acanalament*; i els més rars *encanalar*, *encanalament*. *Canalera* [Lab., 1839]; aplicat a les canals que llancen l'aigua de pluja, és el mot barceloní, etc., i del Princ. i Val., però en molts llocs s'usa *canalot*, tarr., ross. (*AlcM*) i ribag.: cf. la dita meteorològica tradicional a Bonansa: «trons a Montòt, aigua a *canalòt*; trons a la 'Spluga, aigua segura; trons a Pegà(r), aigua a rebentà(r)» (1957). *Canalet*, bal., però també pall. «la part del molí que es *gronse* o belluga d'un costat a l'altre» (Tor de Vall Ferrera, 1932).

Canaleta [Belvitges; Labèrnia, 1839; Alc-Moll; però sobretot vivíssim, a tot el Pirineu, amb el valor de 'barraquet', i estenent-se fins a l'alt-arag. de Bielsa, 1965]. Amb valor semblant, *canalissa* s'usa en el Montsec (Castellnou, 1957), però el masculí *canalis* a